

دهسپیک

ئەم لیکۆلینە وەه یە هەنگاویکی بچووکه بۆ خستنه پرووی لایەنی لیکچوون و جیاوازیی دوو زمانی سەر بە هەمان خیزانە زمان، که خیزانی (هیند و ئەوروپی) یە، هەربۆیە بە لیکۆلینە وەه یە کی بەراوردی دادەنریت. کەرەستە ی ئەم لیکۆلینە وەه یە ش بۆ زمانی کوردی تەنیا دیالیکتی (کرمانجی ناوەراست) وەرگیراوه و لەگەڵ زمانی ئەلمانیدا بەراورد کراوه.

۱- جیناوی خۆیی لە زمانی کوردیدا

پیناسە: یەکیکه لە جوهره کانی به شه ئاخاوتنی «جیناوی»، ئەوکاتە بەرجه سته ده بێت، که بکه ر و بهرکار هه مان (کهس) بن له رسته دا، له ویدا چال و شوین بهرکار ده گریت.

(سه عید سدقی کابان) له کتیبی (موخته سه ری سه رف و نه حوی کوردی) (۱) دا به «حرفان مرکب» ناوی بردووه و ده لیت: «حرفان مرکب- حرفانیکن له یه ک حرف زیاتر بن و مانایان هه بێت»، واته لیره دا ناوبراو (خۆی) به حرف داوه ته قه له م نه ک جیناوی. (توفیق وهه بی) له کتیبی (دهستووری زمانی کوردی) (۲) دا ده لیت: «بۆ ناوی خۆیی بۆ ناویکی لیکدراوه بۆ تەئکیدێ که سه کان، یان بۆ هێ ناو به که لک ئەهینریت»، (نووری عه لی ئەمین) یش له کتیبی (پێژمانی کوردی) (۳) دا ده لیت: «ئەو راناوانه ن که له بیری که سه سی، یان شتی، یان بۆ ته و کیدی ناوی، یان راناویکی تر به کار ئەهینرین». ئەوه ی بهرچاو ده که ویت له نووسینی زمانه وانانی کورد سه باره ت به جیناوی «خۆیی» ئەوه یه. که جگه له وه ی چه ند پیناسه یه کی جیا جیا یان بۆی داناوه، ته نانه ت له

جیناوی خۆیی

لیکۆلینە وەه یە کی بەراوردییە لە نیوان زمانی کوردی و زمانی ئەلمان

ناسۆس ئەنوه ر سلیمان

رووی فۆرمیشسه وه بوونه ته دوو بهره، ههروهک (د).
 ئه وره حمانی حاجی مارف) له کتیبی (پیزمانی کوردی،
 بهشی «جیناوی» («۴») دا ده لیت: «کۆمه له یه کهم به
 دروستی بۆ دیاری کردنی فۆرمه که چون، کهوا (خۆ) یان
 به جیناوی خۆبی داناوه، به لام ئه مانیش ناته واوی تریان
 زۆره. هه رچی کۆمه له ی دووه مه وایان داناوه که «خۆم،
 خۆت... خۆیان) جیناوی خۆین نهک (خۆ).

به بۆچوونی من دروسته که بلتین فۆرمی سه ره کی
 جیناوی خۆبی بریتیه له «خۆ»، کاتیکیش به (خۆم،
 خۆت... تاد) ده بپنریت ئه وه ی دوا ی گه ردان کردنیه تی
 له گه ل جیناوه لکاوه کاندا، که دیاره ئه مه ش یه کی که له و
 تایه تیه زۆرانه ی که جیناوی خۆبی هه به تی.

۱-۱ جیناوی خۆبی له ناستی وشه سازیدا
 ۱- جیناویکی لکاوی دهسته ی (خاوه نی) پیوه
 ده لکی، به مه به ستی دیاری کردنی کهس و ژماره ی جیناوه
 خۆیه که. به م شیوه یه:

خۆ + م ← خۆم ← تاک + یه کهم کهس
 خۆ + ت ← خۆت ← تاک + دووه م کهس
 خۆ + ی ← خۆی ← تاک + سییه م کهس
 خۆ + مان ← خۆمان ← کۆ + یه کهم کهس
 خۆ + تان ← خۆتان ← کۆ + دووه م کهس
 خۆ + یان ← خۆیان ← کۆ + سییه م کهس

۲- له گه ل مۆرفیمی (ش، یش) دا:

کهوا به م شیوه یه ده چیته سه ر جیناوی خۆبی:
 ۱- جیناوی خۆبی + ش + جیناوی لکاوی دهسته ی
 یه کهم.

خۆ + ش + م ← خۆشم
 خۆ + ش + ت ← خۆشت

ب- له کاتی ده رکه وتنی جیناوی لکاوه که دا،
 راسته وخۆ له دوا ی جیناوی خۆبی، ئه وه فۆرمه که به م
 شیوه یه ی خواره وه ی لی دیت =

خۆ + جیناوی لکاو + یش
 خۆ + مان + یش ← خۆمانیش، خۆمیش
 خۆ + مان + یش ← خۆتانیش، خۆتیش
 به لام له گه ل سییه مین کهسی (تاک و کۆ) دا به م شیوه یه
 ده رده که ویت.

خۆ + (ش، یش) + جیناوی لکاو.

خۆ + (ش، یان یش) + (ی یان، یان)
 (خۆشی) یان (خۆشی) — بۆ سییه می کهسی تاک.
 (خۆشیان) — بۆ سییه می کهسی کۆ.

۳- به شداریکردنی جیناوی خۆبی له سازکردنی
 وشه دا. «۵»

ا- جیناوی خۆبی + پاشگر ← خۆ + یه تی = خۆیه تی
 ب- جیناوی خۆبی + ناو ← خۆ + جی = خوجی

۴- به شداریکردنی له دروستکردنی ناوی کارا.

جیناوی خۆبی + ره گی کردار ← ناوی کارا

خۆ + به خش ← خۆ به خش

۱-۲ جیناوی خۆی له ناستی رسته سازیدا:

۱-۲-۱: بۆ ته ئکید کردنه وه.

له هه ندیک رسته دا جوړیک له گومان لای گوێگر
 دروست ده بیت، بۆیه بۆ لایردنی ئه م جوړه گومانه قسه که ر
 به پیوستی ده زانی، که جیناوی خۆبی له پال ناوه که، جا
 چ له رۆلی کارادا بیت، یان بهرکار، به کاربهینیت، به م
 شیوه یه:

له بری رسته ی، نازاد دیواره که ی رووخاند.

ده لیت: نازاد خۆی دیواره که ی رووخاند.

یان بۆ رسته ی: نازادم بینی.

ده لیت: نازاد خۆیم بینی.

۱-۲-۲: ئه رکی کارا. (خۆت خۆت سوتاند) «۶»

لیره دا (خۆ) ی یه کهم وهک کارا له رسته که دا
 ده رکه وتوه و کاریک ی به سه ر (خۆ) ی دووه م ئه نجام داوه
 که بهرکاره، رهنگه لیره دا پرسیاریک بیته ئاراوه، که
 ئایه بۆچی رسته که ی سه ره وه به م شیوه یه نه بیت، (تۆ
 خۆت سوتاند)، ئیمه ده لیتین راسته ئه مه یان پتر بهرچاو
 ده که ویت، به لام به کارهینانی رسته ی یه که میش
 ناریزمانی نییه و دوا ی ئه مه ش رهنگه بارودۆخی
 قسه کردنه که و له وه پیشتر وا بخوازیت که قسه که ر بۆ
 پتر جه ختکردن (خۆت) ی له شوینی تۆ به کارهینابیت.

۱-۲-۳: ئه رکی بهرکاری راسته وخۆ.

۱- ئه و خۆی ئاماده کرد.

۲- (تۆ خۆت کوشت)، یان (تۆ خۆت کوشت)

له م رسته نه دا (خۆ) رۆلی بهرکاری بییوه، هه مان

کەسە، یان هاونا مازەبە لە گەڵ کارای رسته که.

خۆبى، ناکریت له شویتنى یه کتر به کار بهیتنرین، به ئالوگۆرکردنى شویتیان، رسته که ریزمانى بوونى خۆبى له دهست ده دات، بۆیه بۆ هه ربه که له دۆخى بهرکارى راسته و خۆ و بهرکارى ناراسته و خۆ کامه دهسته دروسته به کاربیت، بۆ ئه مه ش رینگایه که باش بۆ دهستنیشان کردنى دهسته ی جیناوه کان پرسىارکردنه، به م شیوه یه: ده پرسین:

Wem wasche ich die?

من چى ده شۆم؟

ئایا کام له م دوو رسته یه ی خواره وه دروستن؟

1- ich wasche mir die fuBe.

2- ich wasche mich die fuBe.

«من قاچى خۆم ده شۆم»

ده رده که ویت که رسته ی یه که م دروسته، چونکه دۆخى بهرکارى ناراسته و خۆبه، بۆیه پێویسته جیناویکی دهسته ی تاییهت به م دۆخه ی بۆ بهرکار بهیتنریت.

۲-۲-۱: ئه رکی بهرکارى راسته و خۆ

1- ich habe mich einmal im spigel angesehen.

بهرکارى راسته و خۆ بکه ر

من خۆم یه که جار له ئاوینه دا بینى.

2- Ich hab mich geschamt.

بهرکارى راسته و خۆ من شه رم له خۆم کرد.

3- Frag dich Selbe, ob du das machen kannst oder nicht?

بهرکارى راسته و خۆ

بهرکارى راسته و خۆ بکه ر

پرسىار له خۆت بکه، که ئایا تۆ

ده توانیت ئه وه بکه یهت، یان نا؟

۲-۲-۲: ئه رکی بهرکارى ناراسته و خۆ.

1- Er Washt Sich die fuBe.

بهرکارى ناراسته و خۆ بکه ر

ئو قاچى خۆی ده شوات.

۱-۳-۴ ئه رکی بهرکارى ناراسته و خۆ.

۱- خواردنیک بۆ خۆت ئاماده بکه.

۲- بهرگیک بۆ خۆت بدووره.

۳- جاریک له خۆت بپرسه.

له و رستانه ی سه ره وه دا جیناوی خۆبى به یارمه تی پێشه ند بووه ته بهرکارى ناراسته و خۆ.

۲- جیناوی خۆبى له زمانى ئه لمانیدا

۲-۱: تاريف: «ئو فۆرمه یه که له رنه گدانه وه ی، یان کۆبوونه وه ی کارا و بهرکار له یه که سدا ده رده که ویت و خۆشى له هه مان که سدا ده بینیته وه که بکه رى رسته که یه».

- فۆرمى سه ره کی جیناوی خۆبى بریتیه له (Sich) که ته وا و بهرانه ر (خۆ) ی کوردی ده وه ستیت له رۆخى واتا وه، به لām ده بیت به دوو دهسته وه، که له هه ردوو دهسته که دا ته نیا له یه که م که س و دووه می که سى تاک له رووی فۆرمه وه جیا وازى نیشان ده دن، وه که له م خسته یه دا ده بینریت.

dativ		جیناوی خۆبى		Akkasativ		جیناوی که سى سه ره و خۆ	
da. بهرکارى ناراسته و خۆ		Akk. بهرکارى راسته و خۆ					
mir		mich		ich	یه که م		
dir	تاک	dich	تاک	du	دووه م		
sich		sich		er/sie/es	سپیه م		
uns		uns		wir	یه که م		
euch	کز	euch	کز	ihr	دووه م		
sich		sich		sie	سپیه م		

له سازکردنى وشه ی لیکدراودا به م شیوه یه به شداری ده کات:

جیناوی خۆبى + چاوگ = ناوی لیکدراو.

Sich + taten – Sich tuten – خۆ کوشتن

Sich + mogen – Sich mogen – خۆویستن

۲-۲: جیناوی خۆبى له ئاستى رسته سازیدا.

له م ئاسته ی زماندا، هه ردوو دهسته که ی جیناوی

2- wir waschen uns die fuße

بەرکاری ناراسته و خۆ

بکەر

ئیمه قاچی خۆمان ده شوین.

۵- به درخان سلیمان علی، جیناوی خۆیی له زمانی کوردیدا،
نامهی ماجستیر، زانکۆی بهغدا، کۆلیژی ابن رشد، ۲۰۰۶،
ل ۲۲.

۶- هه مان سه رچاوه، ل ۱۲۲-۱۲۳.

1- Inrernet, Deutsche Grammatik Pro-
nomengruppen. htm, Reflexivpronomen.

2- Internet, frau lizz Caplan carben- Re-
flexivpronuns.

3- Joachim fernau, Ein Fruhling in flo-
renz, Roman, 1975. P.46.

لایه نێ لیكچوون و جیاوازی ههردوو زمانه كه

دیاره كه دوو زمان بهراورد دهكرتين، يه كێك له مه رجه
سه ره كێيه كانی ئه وه يه كه ده بێ سه ره پرای جیاوازی،
هه نديك ليكچوون له نېوان ئه م زمانه دا هه بېت له و
با به ته ی كه بهراوردیان ده كه يت، خالی ليكچوون كه
هه بېت ئه وه يه، له پرووی و اتاوه، فۆرمی جیناوی نیشانه
هه مان و اتای هه يه له ههردوو زمانه كه دا و له
دروستکردنی وشه ی ليكدرادا به شدارن، ههروه ها
له زمانی ئه لمانیدا پێناسه يه کی وای ئه م جیناوه یان
کردوه كه زۆر له و پێناسانه ی زمانه وانه كورده كان بۆ
زمانی كوردیان داناوه نزيكه، ههروه ها له بينینی
ئه ركيش له ئاستی رسته سازیدا دیسان زۆر ليك نزيکن،
به تايبه ته ی له رۆلی بهرکاری (راسته و خۆ و
ناراسته و خۆ) دا. ده رباره ی خاله جیاوازه كانی له زمانی
ئه لمانیدا، بۆ ههردوو دۆخی بهرکاری «راسته و خۆ و
ناراسته و خۆ» دوو دهسته جیناوی خۆیی جیاواز
ده بينیت، له كاتی بينینی هه ر ده و رتيك له رسته دا ده بێ
ئه و جیناوه خۆبیا نه ی تايبه ت به م دۆخه ی كه تیی دا يه
به كاری به پێنریت، ههروه ها جیناوی خۆیی له زمانی
ئه لمانیدا شویتي بکەر ناگریت.

پهراویز و سه رچاوه كان:

- ۱- سه عید صدقی کابان، مختصر صرف و نحوی کوردی،
بهغدا، ۱۹۲۸، ل ۶۷.
- ۲- توفیق وههبی، دهستووری زمانی کوردی، جزمی یه کهم (دار
الطباعة الحديثة)، بغداد، ۱۹۲۹، ل ۱۱۲.
- ۳- نووری علی ئه مین، پێزمانی کوردی، چاپخانه ی کامه ران،
سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۲۷.
- ۴- د. ئه و په حمانی حاجی ماری، پێزمانی کوردی، بهرگی
یه کهم (مۆرفۆلۆجی)، بهشی دووهم (جیناوی)، دهزگای رۆشنیبری و
بلاوکردنه وه ی کوردی، بهغدا، ۱۹۸۰، ل ۲۳۲-۲۳۳.